§ 47. Гуманізм і Адраджэнне на тэрыторыі Беларусі

ГРАВЮРА
МІКОЛА ГУСОЎСКІ
ФРЭСКА АДРАДЖЭННЕ
ЛЕТАПІС ШКОЛА ІКАНАПІСУ
ХРАМЫ-КРЭПАСЦІ
ФРАНЦЫСК СКАРЫНА

Перадумовы Рэнесансу

1. Асаблівасці эпохі Адраджэння на тэрыторыі Беларусі. У канцы XV — першай палове XVI ст. на тэрыторыі Беларусі адбывалася развіццё гарадоў, секулярызацыя грамадскага жыцця (вызваленне ад рэлігійнага ўплыву), фарміраванне беларускай народнасці. Усе гэтыя працэсы разам з пашырэннем міжнародных сувязей ВКЛ сталі перадумовамі для надыходу эпохі Рэнесансу.

ЭТАПЫ РАЗВІЦЦЯ РЭНЕСАНСНАЙ КУЛЬТУРЫ Ў БЕЛАРУСІ

Першая палова XVI ст.
Развіццё кнігадрукавання, з'яўленне агульнадзяржаўнага заканадаўства, новалацінскай паэзіі

Сярэдзіна XVI — пачатак XVII ст.
Уплыў Контррэфармацыі на свецкую і духоўную культуру Беларусі

Як вы разумееце тэрмін «Адраджэнне»? Што намагаліся адрадзіць дзеячы культуры напрыканцы сярэдневяковай эпохі?

Бона Сфорца

Пашырэнне гуманістычных ідэй на тэрыторыі Беларусі ў канцы XV — першай палове XVI ст. было шчыльна звязана з дзейнасцю жонкі вялікага князя Жыгімонта I Старога, Боны Сфорцы, дачкі міланскага герцага, а таксама прадстаўнікоў мясцовай знаці — магнатаў і шляхты. Яны актыўна падтрымлівалі культурныя абмены з Захадам, запрашалі італьянскіх майстроў мастацтва — мастакоў, скульптараў і архітэктараў. Атрыманне адукацыі ў еўрапейскіх універсітэтах дазволіла прадстаўнікам вышэйшага саслоўя азнаёміцца з дасягненнямі Антычнасці і сучаснай ім літаратуры. Апроч таго, яны калекцыянавалі старажытныя рукапісы і артэфакты, тым самым спрыялі пашырэнню ведаў і культурнай спадчыны.

Адным з яскравых прыкладаў гэтага культурнага росквіту з’яўляецца паэма Міколы Гусоўскага «Песня пра зубра». У гэтым творы аўтар выходзіць за межы простага апісання палявання на зубра, паглыбляецца ў філасофскі роздум пра лёс сваёй радзімы, яе гістарычны шлях і значнасць.

Поліканфесійнасць і шматмоўнасць

Культура адукаваных колаў грамадства працягвала заставацца поліканфесійнай і шматмоўнай. Афіцыйнай мовай дзяржаўных дакументаў і заканадаўства была старабеларуская. Аднак кнігі выдаваліся таксама на царкоўнаславянскай, польскай, латыні і іўрыце з выкарыстаннем розных сістэм пісьма: кірыліцы, лацініцы, яўрэйскіх і арабскіх літар, як, напрыклад, у арабаграфічных рукапісах беларускіх татараў.

> Успомніце, што азначае паняцце «гуманізм».

Ідэі рымскага права ў Статутах ВКЛ

Запазычанне ідэй рымскага права і іх адаптацыя ў Статутах Вялікага Княства Літоўскага 1529, 1566 і 1588 гг. адыгралі важную ролю ў развіцці дзяржавы. Статуты замацоўвалі прынцып, паводле якога ўсе людзі, незалежна ад іх багацця або беднасці, падлягалі суду на аснове адзіных прававых нормаў.

Царкоўна-рэлігійная літаратура

Аднак панаванне ў ВКЛ феадальных адносін стрымлівала развіццё свецкай культуры. У канцы XV — першай палове XVI ст. на тэрыторыі Беларусі

па-ранейшаму пераважала рэлігійная літаратура. Цэнтральнае месца сярод жанраў царкоўна-рэлігійнай літаратуры займалі кнігі Бібліі і жыцці святых. У эпоху Рэнесанса, калі вырасла цікавасць да традыцый і гістарычнай спадчыны, новае гучанне атрымалі старабеларускія помнікі пісьменства. Шырока перапісваліся і публікаваліся высокамастацкія творы Кірылы Тураўскага. Асаблівай увагай карысталася «Жыцціе Ефрасінні Полацкай».

Друкаваныя выданні рабіліся ўсё больш запатрабаванымі праваслаўнай царквой. Гэта паспрыяла таму, што ў 1491–1493 гг. у г. Кракаве друкаром Швайпольтам Фіёлем, немцам з паходжання, былі выдадзены некалькі богаслужбовых зборнікаў кірылічным шрыфтам.

КНІГАДРУКАВАННЕ Ў СЛАВЯНСКІХ КРАІНАХ

Успомніце, кім і калі было вынайдзена кнігадрукаванне рухомымі літарамі.

Беларускі першадрукар

2. Францыск Скарына — беларускі першадрукар, асветнік, філосаф і гуманіст. Сярод усходніх славян першы выдаў кнігу друкарскім спосабам *Францыск Скарына*. У 1517 г. у Празе ён надрукаваў «Псалтыр». Прадмова і пасляслоўе да кнігі былі напісаны старабеларускай мовай, а асноўная частка — старабеларускім варыянтам царкоўнаславянскай мовы. У 1517–1519 гг. Скарына выдаў дзесяць кніг Бібліі ў шасці пераплётах (22 кнігі Старога Запавета пад агульнай назвай «Біблія руска»). У 1519 г. выдавец пераехаў

у Вільню, дзе ў 1522 г. апублікаваў «Малую падарожную кніжыцу», у 1525 г. — «Апостал».

Францыск Скарына зрабіў кніжнае слова даступным для шырокіх колаў насельніцтва. Ён адкрыў новую эпоху ў жыцці беларускага народа. Менавіта таму сёння яго называюць тытанам эпохі Адраджэння на тэрыторыі Беларусі.

Першадрукар зрабіў шмат захадаў для збліжэння царкоўнаславянскай і жывой старабеларускай моў. Ён змяніў літаратурную традыцыю кніжнай справы: у яго выданнях з'явіліся аўтарскія прадмовы, пасляслоўі і каментарыі. Яны не толькі дапоўнілі асноўны тэкст біблейскіх кніг, але і выступілі ў ролі самастойных твораў прыгожага пісьменства. З дапамогаю гравюры Ф. Скарына змяніў мастацтва афармлення кніг.

Філосаф

Гэты вялікі вучоны стаў піянерам беларускай навукі і атрымаў ступень доктара медыцыны і доктара вольных навук (філасофіі). У сусветнай культуры ён вядомы таксама як багаслоў, перакладчык, паэт, педагог, дыпламат, прадпрымальнік, заснавальнік аднаго з першых у Еўропе батанічных садоў.

Асветнік і гуманіст

Францыск Скарына стаў адным з першых прадстаўнікоў нашай краіны, чыя дзейнасць выйшла за нацыянальныя рамкі. Аднак пры гэтым ён заўсёды заставаўся патрыётам Айчыны і імкнуўся адукаваць родны народ. Друкаванае слова Ф. Скарыны мела мэтай не толькі інфармаванне насельніцтва і практычнае выкарыстанне ў хрысціянскіх храмах, але і фарміраванне сапраўднага грамадзяніна сваёй краіны — адукаванага і выхаванага чалавека.

У сваіх працах асветнік развіваў канцэпцыю прававой дзяржавы. Яго палітычны ідэал заключаўся ў моцнай і адукаванай манархічнай уладзе, якая б падтрымлівала хрысціянскую справядлівасць, законнасць і правапарадак, імкнулася да міру з суседнімі краінамі і спрыяла развіццю духоўнай культуры, рамёстваў і гандлю. Прыкладам увасаблення гэтых

ідэй служылі для яго кіраўнікі і заканадаўцы Старажытнай Грэцыі і Старажытнага Рыма.

Францыск Скарына зрабіўся першым, хто прынёс на беларускія землі гуманістычнае ўяўленне пра аўтарства. Ён уключаў сваё імя ў выдадзеныя ім кнігі і змяшчаў свой партрэт на гравюрах.

ГІСТОРЫЯ І СУЧАСНАСЦЬ

На цяперашні час выяўлена каля 520 друкаваных экзэмпляраў і 45 рукапісных спісаў кніг Ф. Скарыны. Яны захоўваюцца ў дзяржаўных і прыватных зборах Беларусі, Вялікабрытаніі, Германіі, Даніі, Літвы, Польшчы, Расіі, Славеніі, ЗША, Украіны, Чэхіі. У Зале Сарака сярод самых славутых замежных выпускнікоў Падуанскага ўніверсітэта размешчаны партрэт і памятная дошка Ф. Скарыны.

У адной з кніг, выдадзеных Ф. Скарынам, у загалоўку напісана: «Библия Руска выложена доктором Франциском Скориною из славного града Полоцька, богу ко чти и людем посполитым к доброму научению».

1. *Як у гэтых словах аўтар выразіў мэты выдання?*
2. *Што абазначае знак «сонца і месяц» на гравюры?*
3. *Як вы лічыце, ці можна назваць дзейнасць Скарыны стартапам па нямецкай тэхналогіі?*
4. *У гонар 500-годдзя беларускага кнігадрукавання Нацыянальны банк Рэспублікі Беларусь выпусціў у абарачэнне серыю памятных манет «Шлях Скарыны». Высветліце, якім чынам прадстаўленыя на манетах гарады звязаны з дзейнасцю асветніка.*

Гравюра з выдання Ф. Скарыны

4. Паслядоўнікі Францыска Скарыны. Справа, пачатая Ф. Скарынам, была працягнута яго паслядоўнікамі. Па ўсёй тэрыторыі Беларусі з'яўляліся шматлікія тыпаграфіі. Цэнтры кнігадрукавання былі заснаваны не толькі ў Вільні і іншых буйных гарадах, але і ў невялікіх прыватных мястэчках. У XVI ст. Беларусь зрабілася галоўным у свеце цэнтрам кірылічнага кнігадрукавання.

Усе кнігі, выдадзеныя тыпаграфскім спосабам, утрымлівалі аўтарскія прадмовы і пасляслоўі. Яны былі разлічаны на простага чытача і неслі яму перадавыя ідэі свайго часу.

ПАСЛЯДОЎНІКІ Ф. СКАРЫНЫ

Сымон Будны

- заснаваў у Нясвіжы супольна з М. Кавячынскім і Л. Крышкоўскім тыпаграфію;
- пераклаў на старабеларускую мову і выдаў у Нясвіжы ў 1562 г. «Катэхізіс»

Васіль Цяпінскі

- заснаваў тыпаграфію ў сваім маёнтку Цяпіна;
- пераклаў на старабеларускую мову і апублікаваў у 1570-х гг. «Евангелле»

Іван Фёдараў і Пётр Мсціславец

- заснавалі тыпаграфію ў Маскве, выдалі ў 1564 г. першую друкаваную кнігу «Апостал»;
- заснавалі тыпаграфію ў Заблудаве (каля Беластока), у 1568–1569 гг. выпусцілі «Евангелле вучыцельнае»

Браты Мамонічы

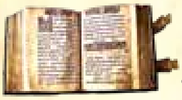

- заснавалі ў Вільні супольна з Пятром Мсціслаўцам тыпаграфію;
- упершыню апублікавалі Статут ВКЛ 1588 г.

Спірыдон Собаль

- заснаваў у сваім маёнтку Куцейна пад Оршай тыпаграфію;
- апублікаваў у 1631 г. «Буквар» — кнігу для навучання дзяцей грамаце і выхавання ў духу праваслаўя

Чаму прадстаўленых дзеячаў называюць паслядоўнікамі Ф. Скарыны?

Новай з’явай у культурным жыцці насельніцтва Беларусі ў сярэдзіне XVI зрабілася мецэнацтва. Некаторыя адукаваныя беларуска-літоўскія магнаты апекаваліся таленавітымі маладымі людзьмі, спрыялі іх навучанню ў найлепшых універсітэтах Еўропы, запрашалі да сябе вядомых пісьменнікаў, мастакоў, вучоных, збіралі кнігі, музейныя каштоўнасці, помнікі мастацтва, адкрывалі школы-тэатры, тыпаграфіі. Іх двары, напрыклад двор князёў Радзівілаў у Нясвіжы, рабіліся своеасаблівымі культурнымі цэнтрамі.

Герб Радзівілаў. 1547 г.

Як вы лічыце, чаму мецэнацтва адыгрывае важную ролю ў развіцці навукі і мастацтва?
Што дабрачыннікі атрымоўваюць узамен, падтрымліваючы развіццё культуры? Назавіце вядомых мецэнатаў ВКЛ.

Рэнесансныя погляды на прызначэнне чалавека → Пашырэнне мецэнацтва ў ВКЛ

Растлумачце прычынна-выніковую сувязь у лагічным ланцужку.

5. Дасягненні беларускай культуры ў эпоху Адраджэння. У эпоху Адраджэння ў ВКЛ атрымаў пашырэнне архітэктурны стыль *«рэнесанс»*. З’явіўся новы тып збудаванняў, пры ўзвядзенні якіх асаблівая ўвага надавалася сіметрыі, прапорцыям, геаметрыі і ўпарадкаванасці складовых частак.

Архітэктура

У гарадах з магдэбургскім правам з’явіліся ратушы і іншыя грамадскія будынкі. Змянялася планіроўка населеных пунктаў — забудову вялі вакол гандлёвай плошчы. Пачалі будаваць двухпавярховыя «камяніцы» — жылыя цагляныя дамы з чарапічнымі дахамі.

Якія архітэктурныя элементы Мірскага замка паказваюць на тое, што ён быў пабудаваны як абарончае збудаванне? Знайдзіце тры цікавыя гістарычныя факты пра Мірскі замак.

Павялічылася колькасць прыватных замкаў. У канцы XV — пачатку XVI ст. з'явіліся *замкі-цытадэлі*. Яны мелі знешнюю лінію абароны — земляныя валы і равы, напоўненыя вадой.

Мірскі замак. Рэканструкцыя

Замкава-паркавы комплекс «Мір». Гродзенская вобласць. Сучасны выгляд

Змянілася ўнутранае ўбранне грамадзянскіх пабудоў — так, печы пачалі ўпрыгожваць кафляй. Найлепшыя высокамастацкія вырабы мясцовых майстроў, напрыклад паліхромная кафля, сталі шырока вядомыя далёка за межамі ВКЛ.

Успомніце, што было характэрна для праваслаўнай готыкі.

Спаса-Праабражэнскі сабор. Г. Заслаўе. Мінскі раён Мінскай вобласці

Касцёл св. Яна Хрысціцеля. Аг. Камаі. Пастаўскі раён Віцебскай вобласці

ПРАВОДЗІМ МІНІ-ДАСЛЕДАВАННЕ

У XVII ст. з беларускіх зямель у Расію пачалі актыўна перасяляцца сяляне, рамеснікі, гандляры, служылыя людзі. Паводле падлікаў беларускага гісторыка Л. С. Абецэдарскага, на 80-я гг. XVII ст. двары беларускіх перасяленцаў складалі не менш за 20 % усіх двароў пасадскага (гарадскога) насельніцтва Масквы.

1. *Адраджэнне ў Беларусі развівалася ў трох асноўных кірунках: пісьменства, архітэктура і народная творчасць. Даведайцеся, што абазначае тэрмін «беларуская рэзь».*
2. *Беларуская кафля, што выкарыстоўвалася для абліцоўкі печаў, камінаў і фасадаў будынкаў, была вядомая за межамі беларускіх зямель. Якія выявы наносілі на яе беларускія майстры?*
3. *Выкарыстоўваючы дадатковыя крыніцы інфармацыі, прывядзіце прыклады ўнёску выхадцаў з беларускіх зямель у развіццё навукі і культуры Расіі XVI–XVII стст.*

Фасад другога паверха Круціцкага церамка. Масква. 1681–1694 гг.

У грамадзянскім і культавым будаўніцтве стыль рэнесанс гарманічна спалучаўся з праваслаўнай готыкай. Гэта стварала ўнікальную асаблівасць архітэктуры ВКЛ.

У XVI–XVII стст. працягнулася ўзвядзенне *храмаў-крэпасцей*: царква Раства Багародзіцы ў Мураванцы (Гродзенская вобласць), касцёл Яна Хрысціцеля (аг. Камаі, Віцебская вобласць), галоўная сінагога-крэпасць (г. Быхаў, Магілёўская вобласць) і інш. Пратэстанты, будуючы кальвінісцкія саборы, імкнуліся да лаканічнасці, прастаты і гармоніі формаў. Сёння мы можам гэта ўбачыць на прыкладзе Спаса-Праабражэнскай царквы (г. Заслаўе, Мінская вобласць), касцёла Унебаўзяцця Панны Марыі (аг. Дзераўная, Мінская вобласць).

Удасканальвалася майстэрства вырабу драўлянай алтарнай скульптуры для касцёлаў. Сфарміравалася *беларуская школа іканапісу*, якая спалучала сярэдневяковыя традыцыі жывапісу і навацыі эпохі Адраджэння. Іканапісцы выкарыстоўвалі алейныя фарбы, імкнуліся рэалістычна паказаць навакольную рэчаіснасць і перадаць чалавечыя эмоцыі.

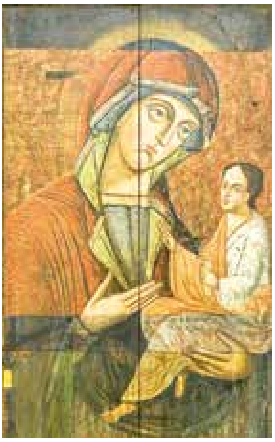

Ікона Божай Маці «Адзігітрыя Ерусалімская». Беларусь. XVI ст.

Эпоха Адраджэння на тэрыторыі Беларусі цягнулася нядоўга. Тым не менш яна пакінула глыбокі след ва ўсіх сферах культурнага жыцця. Ураджэнец старажытнага Полацка выдатны філосаф, асветнік, гуманіст, вучоны Францыск Скарына ўвайшоў у гісторыю як «айцец» усходнеславянскага кнігадрукавання.

калі ў свеце...	на тэрыторыі Беларусі...
1455 г. — выданне І. Гутэнбергам першай друкаванай кнігі ў Еўропе	1517 г. — выданне Ф. Скарынам першай друкаванай кнігі на землях усходніх славян — «Псалтыр»

ПЫТАННІ І ЗАДАННІ

1. У чым заключаліся асаблівасці культуры ВКЛ эпохі Адраджэння ў параўнанні з іншымі еўрапейскімі краінамі?
2. Як у ВКЛ праяўлялася сувязь гуманізму і Рэфармацыі?
3. Складзіце схему «Дасягненні беларускай культуры ў эпоху Адраджэння».
4. Выкарыстоўваючы дадатковыя крыніцы інфармацыі, падрыхтуйце віртуальную гістарычную экскурсію «Дарогамі Францыска Скарыны».